

De Vlucht van 50.000 Bredanaars: mei/juni 1940

Vluchtelingen anno 1940. Wim Spapens vertelt, hoe aan het begin van de WOII, Bredanaars, andere Nederlanders, Belgen en Fransen, halsoverkop naar Zuid-Frankrijk vluchtten. Bleek achteraf onnodig.

De Tweede Wereldoorlog begon voor de huidige Benelux met een bijna gelijktijdige inval door Duitsland op 10 mei 1940. De volgende dag werd in ons land de Peel-Raamstelling veroverd en in de vroege morgen van 12 mei bereikte de '9. Panzerdivision' Oosterhout.ⁱ Met de hete adem van dreigende oorlogshandelingen in zijn nek, gaf burgemeester Van Slobbe de opdracht voor de evacuatie van zijn stad. Breda kende zo die dag zijn, achteraf bekeken, onnodige maar wel begrijpelijke vlucht van ongeveer 50.000 inwoners. Dat dit het begin was van een vloedgolf in Frankrijk van acht miljoen vluchtelingen is minder bekend. Over die vloedgolf gaat het in dit artikel.

Het begon in Breda met het commando (of was het slechts een advies ?) « il faut évacuer » van een Franse officier, omdat de stad in de vuurlinie zou komen te liggen. De vraag of dit bevel/advies op juridische gronden wel of niet opgevolgd had moeten worden is vaak gesteldⁱⁱ. In ieder geval werd hoe dan ook besloten tot evacuatie. Er waren twee vluchtwegen : één via Rijsbergen, één via Hoogstraten. De eerste groep bestaande uit 25.000 Bredanaars vluchtte via Rijsbergen/Zundert naar veiliger oorden. Gezeten op de poort van de oprit naast ons huis tegenover de kerk in Wernhout, zag ik ze als vierjarige voorbijtrekken, alsof ze door de duivel achterna werden gezeten. Veertig mensen, waaronder drie kinderen, kwamen om het leven door kogels, afgeschoten vanuit Duitse vliegtuigen. Die kogels waren eigenlijk bestemd voor de Franse troepen, die over dezelfde weg naar Breda trokken om de bliksemsnelle Duitse opmars tot staan te brengen. Van de tweede groep vluchtelingen kwamen er 51 om het leven tijdens het bombardement op 17 mei van Sint-Niklaas in België; duizenden belandden in Frankrijk, soms zelfs in de Pyreneeën. Van de nood een deugd makend, bereikte een BBA-bus met vluchtelingen 11 juni Lourdes ; eind juli zijn de 'bedevaartgangers' met diezelfde BBA-bus weer in Breda teruggekomen...ⁱⁱⁱ De eerste groep kon 14 mei al weer naar huis; de tweede, medio oktober^{iv} ; dat zij niet eveneens direct naar Breda is teruggekeerd, wordt onder andere verklaard door de onmogelijkheid telefonisch contact te krijgen over de situatie daar. Ook oproepen via de radio om niet verder te vluchten hebben niet het beoogde resultaat gehad.

Met name in Frankrijk, dat miljoenen vluchtelingen moest opvangen, is de Vlucht/'Exode' in geuren en kleuren beschreven, onder andere in het boek van Éric Alary : *L'Exode, un drame oublié* ^v en *L'Exode 10 mai-20 juin 1940* van Pierre Miquel^{vi}. Onze stadsgenoten waren ook 'exodiens', maakten eveneens de 'Apocalyps' mee : ook zij werden onderweg gemित्रailleerd, gebombardeerd, zagen verminkte doden en kinderen die hun ouders kwijt waren geraakt, vochten om een plaats in treinen die naderhand beschoten werden, waren te dik gekleed voor de hoge temperaturen van die zomer 1940, raakten hun meegenomen bezittingen kwijt, werden afgeperst door gastgezinnen, maar maakten ook hartverwarmende, menslievende daden mee. De Bredase 'troubadour' Henri t' Sas (1877-1966) vluchtte ook, maar kwam al fietsend niet verder dan Gullegem (B). Daar haalden de Duitsers de vluchtenden in. Henri fietste toen met zijn gezin terug naar Breda/Ginneken en schreef *Oorlogsstorm over Brabant* (1941)^{vii}, een spannend ooggetuigenverslag van een levensgevaarlijke tocht.

Er is een duidelijke parallel met de vlucht in Frankrijk in mei/juni 1940, zoals beschreven door onder anderen^{viii} Irène Némirovsky (1903-1942) in *Suite française* (2004), vertaald als *Storm in juni* (2012). De van Russische origine joodse schrijfster Némirovsky, vóór de oorlog al een gevierd schrijfster, overleed in 1942 in Auschwitz. Het manuscript van *Suite française* had ze verstopt in het koffertje van een van haar twee dochters die aan de arrestatie waren ontsnapt. In 1997, 45 jaar na haar dood, bleek het koffertje manuscripten te bevatten van onuitgegeven romans zoals *Suite française*. Irène Némirovsky heeft de vlucht ('l'exode') in

1940 zelf meegemaakt: haar boek confronteert ons met de onmenselijke ontberingen waardoor alle vluchtelingen getroffen werden.

Al die ellende was te danken aan het feit dat de Beneluxlanden en Frankrijk er niet voor gezorgd hadden dat hun militaire kracht het Hitler-Duitsland ervan kon weerhouden die landen binnen te vallen. Het was hun eigen schuld! Het strategisch plan van de Franse opperbevelhebber, generaal Gamelin, « dat de Fransen in voorkomend geval een verdedigingslinie zouden innemen die vanaf Breda naar Turnhout tot aan het Albertkanaal liep »^{ix}, had niet het gewenste doel bereikt, namelijk de Duitse opmars blokkeren. Het Nederlandse leger kon die opmars slechts een paar dagen vertragen. Rotterdam werd 14 mei gebombardeerd. Nederland capituleerde de volgende dag. « De *manœuvre Bréda* was definitief door de Fransen opgegeven. »^x « Met slecht bewapende en slecht geoefende troepen valt weinig eer te behalen. »^{xi} De Fransen hadden zich ingezet « voor een bondgenoot die het eigenlijk niet verdiende. »^{xii}, maar zij waren zelf ook geen partij voor het in ieder opzicht superieure Duitse leger. Hun luchtafweergeschut bijvoorbeeld reikte niet hoger dan 4000 meter, terwijl de Duitse vliegtuigen op een hoogte van zes kilometer konden vliegen!^{xiii}

In België zorgde de Duitse luchtmacht door talloze bombardementen voor grote paniek : Leuven (10/5), Namen (12/5), Charleroi (14/5), Sint-Niklaas (17/5), Leper, Oostende, Poperinge (24/5). Massaal sloegen de Belgen op de vlucht.

Wat in Breda als een kleine sneeuwbal was begonnen, nam gigantische proporties aan: twee miljoen Nederlandse, Belgische en Luxemburgse vluchtelingen trokken de grens van Frankrijk over; zo'n groot aantal hadden de Franse autoriteiten niet voorzien bij de planning van eventuele evacuaties.^{xiv} De bombardementen, de val van Brussel (17/5), Antwerpen (18/5), Gent (23/5), Kortrijk (25/5), de capitulatie van België (28/5) joegen hen steeds verder Frankrijk in.

Frankrijk zelf had preventief in 1939 al 38.000 scholieren uit Parijs geëvacueerd naar de Auvergne-streek, een evacuatie die gevolgd werd door de vlucht van 500.000 Parijzenaars.^{xv} Preventief waren ook 700.000 bewoners van Elzas-Lotharingen (Maginot-linie!) en vluchtelingen uit Centraal-Europa^{xvi} in veiligheid gebracht in Zuidwest Frankrijk. De Franse 'exode'/vlucht was begonnen, maar zoveel 'exodiens'/vluchtelingen (drie miljoen!) kon Frankrijk niet aan; er zouden er nog vijf miljoen bijkomen!

De door bombardementen en panische angst veroorzaakte vlucht/'exode' zorgde voor overvolle wegen en uitpuilende treinen met vluchtelingen die onderweg beschoten werden. Ook de opvangsteden puilden uit: Brive groeide van 17.000 inwoners naar 40.000, Cahors van 13.000 naar 70.000, Agen van 27.000 naar 100.000, Périgueux van 37.000 naar 110.000 enz. Er was sprake van een onbeschrijflijke chaos : acht miljoen mensen hadden een goed heenkomen naar Zuid-Frankrijk gezocht. Tot overmaat van ramp waren ook velen, die leiding of hulp moesten geven, op de vlucht geslagen, al dan niet op bevel : regering, prefecten, burgemeesters, gendarmes, politie, brandweer, artsen, apothekers, vroedvrouwen, militairen, bakkers, slaggers, banken, enz., enz. ; in Chartres was de directeur van de watervoorziening vertrokken en de stad zat zonder water; doden, zieken, gewonden, bejaarden werden achtergelaten, 90.000 kinderen raakten verloren volgens het Rode Kruis, gevangenen werden vrijgelaten, ontsnapten of werden achtergelaten, opgesloten in hun cellen... ; ook psychiatrische patiënten werden soms aan hun lot overgelaten of ontsnapten: in de buurt van Orléans installeerde een geestelijk gestoorde zich in een apotheek, trok een witte jas aan en verkocht pillen; huizen van vluchtelingen werden leeggeroofd; omgekomen ouders lieten 250.000 weeskinderen achter.^{xvii}

Na het van kracht worden (25/6) van de 'armistice' wachtten miljoenen vluchtelingen op toestemming om naar huis terug te keren. Niet iedereen slaagde daarin : er was speciale toestemming nodig om de demarcatielijn te overschrijden; in de bezette zone was Noord-

Oost-Frankrijk 'zone interdite', verboden terrein, zodat 750.000 bewoners van Elzas-Lotharingen tot december 1941 niet naar huis mochten terugkeren; gevluchte Joden (70.000) mochten sowieso niet terug naar het bezette deel van Frankrijk; in de zogenaamde vrije zone voerde het Vichy-regime een anti-joodse politiek; dat betekende een onmenselijke behandeling zoals uitgebeeld in de confronterende film *Lacombe Lucien* (1974) van Louis Malle.^{xviii}

De vraag wanneer de laatste vluchteling zijn eigen huis teruggezien heeft, is niet te beantwoorden. Het Vichy-regime meldde de Duitsers (februari 1941) dat het om 8,2 miljoen vluchtelingen ging; het aantal omgekomenen werd niet vermeld.^{xix} Velen hebben in ieder geval de vlucht niet overleefd en hun thuis nooit meer teruggezien: zeker 100.000 'exodiens' zijn op de vluchtwegen gedood door mitrailleurvuur vanuit de Stuka's.^{xx} De gevluchte Bredanaars die het overleefd hebben en niet zelf een mogelijkheid voor terugkeer hadden gevonden, zijn met autobussen teruggehaald, een onderneming die eind december 1940 was voltooid.^{xxi}

Panische angst was de drijfveer geweest voor hun vlucht. Achteraf bekeken was die vlucht in mei/juni 1940 in veel gevallen overbodig. Ook hier geldt: als ik het van tevoren had geweten, dan, ja, dan had ik het niet gedaan!

Hein Koreman (1921-2012) heeft de herinnering aan de vlucht vereeuwigd (1954) in het beeld dat een paar keer van zijn plaats verjaagd is en nu in het Valkenbergpark staat:
MEI 1940

Twee citaten tot besluit:

« Tilburg, Den Bosch en Breda zijn zonder vechten ingenomen. Dus hadden we net zo goed thuis kunnen blijven! »^{xxii}

« Je had helemaal niet hoeven vluchten. Ik ben op m'n dooie gemak naar 'n boer in Bavel gekuierd. Daar heb ik 't buitengewoon goed gehad. (...) Zeg, waarom ben je eigenlijk gevlucht? » Henri t' Sas had maar één antwoord op die vraag:

« Waarom? Waarom? Wie weet het waarom der dingen? »^{xxiii}

Wim Spapens

Geraadpleegde bronnen:

- ‘Breda en West-Brabant in de Franse en Duitse oorlogsplannen in 1939 en 1940’, J. en P. Schulten in: *Jaarboek “de Oranjeboom”*, 2010, blz. 1- 42
- ‘De evacuatie van Breda’, H. van den Assem in *Jaarboek “de Oranjeboom”*, 1994, blz. 1-28 ‘De Missie Meeüs en de repatriëring van Bredanaars uit Frankrijk in de zomer van 1940’, S. Plantinga in: *Jaarboek “de Oranjeboom”*, 2007, blz. 326-351
- De Vlucht 12 mei 1940, P. Buurmans, 1991, 189 blz.
- De Vlucht II, P. Buurmans, 1991, 148 blz.
- Internet: Lille mei 1940, Parijs mei 1940, Pétain mei 1940 enz., enz.
- L’Exode 10 mai -20 juin 1940, uitg. Plon, Pierre Miquel, 2003, 449 blz.
- † L’Exode, un drame oublié, uitg. Perrin, Éric Alary, 2010, 464 blz.
- Onze vlucht uit Breda, L. Bredée-van Ginkel, 2009, 88 blz.
- Oorlogsstorm over Brabant, Henri t’ Sas, 1941, heruitgegeven als *De Vlucht uit Brabant*, 1980, 168 blz.
- ‘Op Bedevaart ...’, Leo Lodewijk in: P. Buurmans/C. Hoosmans, *De Vlucht II*, 1991, blz. 81-98

In: *Engelbrecht van Nassau*, najaar 2013

ⁱ Zie J. en P. Schulten: ‘Breda en West-Brabant in de Franse en Duitse oorlogsplannen in 1939 en 1940’, in: *Jaarboek “de Oranjeboom”*, 2010, blz. 1- 42.

ⁱⁱ H. van den Assem: ‘De evacuatie van Breda’, in: *Jaarboek “de Oranjeboom”*, 1994, blz. 1-28

ⁱⁱⁱ Leo Lodewijk: ‘Op Bedevaart ...’, in: P. Buurmans/C. Hoosmans, *De Vlucht II*, 1991, blz. 81-98

^{iv} S. Plantinga: ‘De Missie Meeüs en de repatriëring van Bredanaars uit Frankrijk in de zomer van 1940’, in: *Jaarboek “de Oranjeboom”*, 2007, blz. 326-351

^v Éric Alary: *L’Exode, un drame oublié*, uitg. Perrin, 2010, 464 blz. Alary en Miquel (zie voetnoot 6) geven dateringen van bombardementen en dergelijke: ik heb die tussen haakjes overgenomen, waardoor de historische ontwikkeling in het oog springt.

^{vi} Pierre Miquel, *L’Exode 10 mai-20 juin 1940*, uitg. Plon, 2003, 449 blz.

^{vii} Henri t’ Sas: *Oorlogsstorm over Brabant*, 1941, heruitgegeven als *De Vlucht uit Brabant*, 1980

^{viii} Bijv. : Saint-Exupéry: *Pilote de guerre*; Céline: *Les beaux draps*; Simone de Beauvoir: *Le sang des autres*; Régine Desforges: *La bicyclette bleue*; Simenon: *Le train*; J.Dana: *La réfugiée de Saint-Martin*, 2010

^{ix} H. van den Assem: ‘De evacuatie van Breda’, in: *Jaarboek “de Oranjeboom”*, 1994, blz. 1-28

^x J. en P. Schulten: ‘Breda en West-Brabant in de Franse en Duitse oorlogsplannen in 1939 en 1940’, in: *Jaarboek “de Oranjeboom”*, 2010, blz. 31

^{xi} Idem, blz. 7

^{xii} Idem, blz. 36

^{xiii} P. Miquel, *L’Exode*, blz.116

^{xiv} Alary, *L’Exode*, blz. 48

^{xv} Alary, *L’Exode*, blz. 41

^{xvi} Alary, *L’Exode*, blz. 33- 37

^{xvii} Zie voetnoot 19.

^{xviii} Zie voetnoot 19.

^{xix} Alary, *L’Exode*, blz. 348

^{xx} Alary, *L’Exode*, blz. 413

^{xxi} Zie P. Buurmans/C. Hoosmans: *De Vlucht II*, 1991, blz.124-126; zie ook S. Plantinga: ‘De Missie Meeüs en de repatriëring van Bredanaars uit Frankrijk in de zomer van 1940’, in: *Jaarboek “de Oranjeboom”*, 2007, blz. 326-351.

^{xxii} L. Bredée-van Ginkel: *Onze vlucht uit Breda*, 2009, blz. 81

^{xxiii} Henri t’ Sas, o.c., blz 138